

П.І. Репешко, канд. наук з державного управління, ст. викладач

Чорноморський державний університет імені Петра Могили

ЩОДО СУТНОСТІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОБ'ЄКТА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У статті на підставі проведеного аналізу літературних та нормативних джерел обґрунтовується запропоноване автором визначення сутності судово-експертної діяльності як об'єкта державного регулювання в нашій державі.

Судова експертиза як галузь наукового знання складалася протягом багатьох десятиліть. В результаті наполегливої роботи вчених була створена загальна методологічна основа судової експертизи, яку складають загальна теорія судової експертизи (судова експертологія), теорії судово-експертної ідентифікації, діагностики і ситуатології (судово-експертного ситуативного аналізу), система вчень, методів і методик судової експертизи. З цього приводу видається доречним навести думку Р.С. Белкіна та А.І. Вінберга про те, що загальними законами розвитку науки, які заслуговують самої прискіпливої уваги, є закон безперервності накопичення наукового знання, закон інтеграції та диференціації наукового знання, закон зв'язку та взаємного впливу науки та практики [1, с. 53].

Т.В. Авер'янова справедливо вважає, що вчення про судову експертизу як різновид практичної діяльності містить в собі загальну характеристику експертної діяльності, її напрямків, в тому числі й профілактичного, та визначає її роль у судочинстві як основної форми використання спеціальних знань, розкриває відмінності експертного дослідження від дослідження наукового, показує роль світоглядних та праксеологічних принципів експертної діяльності. Основне місце у цьому вченні займають організаційні проблеми експертної діяльності, що вирішуються із залученням положень науки управління та її розділу — наукової організації праці експерта [2, с. 48].

Видається доречним звернути увагу на те, що стаття 1 Закону України “Про судову експертизу” визначає судову експертизу як дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового та судового слідства [3]. В той же час статтею 1 Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” наукова і науково-технічна експертизи визначаються як діяльність, метою якої є дослідження, перевірка, аналіз

та оцінка науково-технічного рівня об'єктів експертизи і підготовка обґрунтованих висновків для прийняття рішень щодо таких об'єктів [4]. Порівнюючи ці два законодавчо закріплені визначення двох різних видів експертиз, неможливо не погодитися з позицією окремих науковців про те, що судово-експертна діяльність за своєю природою не є науковою діяльністю.

З цього приводу виглядає цілком обґрунтованою точка зору Т.В. Авер'янової, яка вважає, що судова експертиза є різновидом практичної діяльності, що ґрунтується на науці, але не є науковим дослідженням. Помилковість змішування наукового дослідження та проведення експертиз, на її переконання, стає очевидним при порівнянні їх цілей. Цілі застосування методів наукового дослідження обумовлені цілями самого цього дослідження — пізнання сутності об'єктів дослідження і на цій основі закономірностей об'єктивної дійсності. У цьому Т.В. Авер'янова вбачає принципову різницю між науковим дослідженням та практичною діяльністю. У цьому ж полягає різниця цілей застосування методів науки та методів практичної діяльності. Це пов'язане, поперше, з відмінністю практичної діяльності від наукового дослідження та, по-друге, зі специфічними особливостями, які властиві різним видам практичної діяльності, адже цілі практичної діяльності — не відкриття об'єктивних закономірностей навколишнього світу, не побудова теорії, не перевірка наукових гіпотез, а у вирішенні виключно практичних завдань. Звичайно, що для досягнення цих цілей потрібні відповідні методи, причому їх вибір прямо залежить не лише від цілі, але й від умов практичної діяльності [2, с. 234–235]. Така позиція Т.В. Авер'янової видається справедливою.

М.Г. Щербаковський вважає, що судово-експертна діяльність — це система процесуальних та організаційних процедур, пов'язаних з проведенням судових експертиз [5, с. 26]. Більш детально визначають експертну діяльність Д.О. Сорокотягіна та І.М. Сорокотягін, які переконують, що це вид діяльності, який включає в себе організаційне, матеріальне та інформаційне забезпечення, а також проведення професійних досліджень та оцінок отриманих результатів, що здійснюється досвідченими особами у сфері судочинства [6, с. 111]. Обидва з наведених у цьому абзаці визначень, у першому випадку — судово-експертної діяльності, у другому — експертної діяльності, мають узагальнюючий їх організаційний елемент, а також сходяться у процедурно-процесуальному елементі, хоча й визначають його по-різному. У визначенні М.Г. Щербаковського йдеться про систему про-

цесуальних процедур, пов'язаних з проведенням судових експертиз, а Д.О. Сорокотягіна та І.М. Сорокотягін вказують на сферу судочинства. Загальноновизнано, що судочинство — це процесуальна форма здійснення правосуддя, різновид державної діяльності, пов'язаної з розглядом і вирішенням цивільних, кримінальних та інших судових справ, порядок здійснення якого регулюється Конституцією України та процесуальним законодавством [7, с. 718]. Отже можна визнати, що й у цьому позиції цих авторів співпадають.

Проте Я.В. Комісарова міркує інакше, ніж попередні автори, розрізняючи поняття експертної діяльності та судово-експертної діяльності. Стверджуючи, що судово-експертна діяльність не є правозастосовною, а отже не може розглядатися у якості різновиду процесуальної діяльності, вона вважає, що експертне дослідження є складовим елементом експертної діяльності, а судова експертиза — елементом судово-експертної діяльності. На її думку, використовувати терміни “експертна діяльність” та “судово-експертна діяльність” у якості синонімів не варто, оскільки вони не є тотожними: під першим розуміється трудова, а під другим — процесуальна діяльність фізичної особи, яка є носієм спеціальних знань. Отже, як вважає Я.В. Комісарова, “експертна діяльність” — це професійна діяльність громадянина, який обрав собі відповідну професію, а “судово-експертна діяльність” — це процесуальна діяльність учасника судочинства [8, с. 28].

Без однозначного розуміння дефініції “судово-експертна діяльність” її структури та функцій, як справедливо стверджує М.Я. Сегай, неможливо розкрити в адекватних наукових поняттях предмет, структуру, функції та систему судової експертології, об'єктом вивчення якої є судово-експертна діяльність [9, с. 27]. Вперше на законодавчому рівні термін “судово-експертна діяльність” було введено Законом України “Про судову експертизу”. Сам закон не має визначення цього поняття, але розкриває його сутність в преамбулі та у окремих статтях Закону. Так, в преамбулі сказано, що він визначає правові та організаційні основи судово-експертної діяльності “з метою забезпечення правосуддя України незалежною кваліфікованою та об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки та техніки” [3].

Включення в Законі України “Про судову експертизу” у зміст судово-експертної діяльності її правових основ, на переконання М.Я. Сегая, дає підстави для більш широкого тлумачення поняття “судово-експертна діяльність”. По-перше, це поняття, в якому метою діяльності

є забезпечення правосуддя науково обґрунтованою, об'єктивною та незалежною експертизою, визначає сутність державної політики в галузі судової експертизи, яка пунктом 14 статті 92 Конституцією України визнана невід'ємною складовою правосуддя, чії основи визначаються виключно законами України. По-друге, суб'єктами цієї діяльності є не тільки учасники судочинства, а й органи державної влади, які здійснюють правозабезпечуючу, правозастосовну та організаційну функції по належному забезпеченню правосуддя судовою експертизою. По-третє, правове і організаційне забезпечення по суті є лише супроводом головної ланки судово-експертної діяльності — науково-методичного забезпечення проведення експертиз атестованими судовими експертами. Отже, робить висновок М.Я. Сегай, судово-експертна діяльність може бути визначена як заснована на конституційних засадах діяльність органів державної влади, юридичних і фізичних осіб по забезпеченню правосуддя незалежною, об'єктивною, кваліфікованою, такою, що спирається на досягнення науки і техніки, судовою експертизою [10, с. 752].

Щодо закономірностей, які властиві судово-експертній діяльності, то О.Р. Россінська, О.І. Галяшина та О.М. Зінін вважають такими наступні: 1) закономірності інформатизації та комп'ютеризації судової експертизи, що включають закономірності активного використання інформаційних технологій (процесів, методів пошуку, збирання, зберігання, обробки, пред'явлення, розповсюдження інформації); утворення та удосконалення інформаційних систем (сукупності інформації, що міститься у базах даних інформаційних технологій та технічних засобів, що забезпечують її обробку); розвитку інформаційно-телекомунікаційних мереж, призначених для передачі по лініям зв'язку інформації, доступ до якої здійснюється з використанням засобів обчислювальної техніки; 2) закономірності функціонування різних видів експертиз на єдиній методологічній основі: наявність спеціальних знань, використання логіко-формального та логіко-діалектичного апаратів, застосування методів, що забезпечують достовірність висновків, їх апробація та впровадження в експертну практику; 3) закономірності об'єктивізації, уніфікації та формалізації експертного висновку, подання; виявленої експертом інформації у формі, зрозумілій для адресата доказування (слідчого, прокурора, судді, іншого учасника процесу). Якщо будь-яка інша наука, говорячи своєю мовою, гарантує її розуміння представниками лише даної науки, то в теорії судової експертизи інакше: результати експертних досліджень, яким надається словесна форма,

мають бути загальнозрозумілими; 4) закономірності виявлення при проведенні судових експертиз та за результатами узагальнень експертної практики обставин, що сприяють або можуть сприяти скоєнню злочинів, а також розробки на цьому підґрунті рекомендацій з усунення даних обставин. Ці закономірності, що витікають з сенсу та зі змісту експертної діяльності, забезпечують профілактичну функцію судової експертизи [11, с. 49–50].

Досліджуючи проблеми становлення судової експертології в системі юридичних наук, М.Я. Сегай зауважив, що не можна погодитися з думкою, що обсяг предмета судової експертології має обмежуватися вивченням закономірностей, притаманних лише загальній методології і структурі експертного пізнання. Будь-яка теорія повинна реалізувати себе а практичній діяльності тієї галузі, яку вона обслуговує. Тому судова експертологія, не включаючи до свого предмета галузеві судово-експертні знання і практичні види судової експертизи, обслуговує експертну практику опосередковано, шляхом розробки загальних теоретичних засад і засад сучасної експертної методології, яка охоплює типові методи і методики, що опираються на базові інструментальні засоби і сучасну електронно-обчислювальну техніку, і повинна відігравати роль методологічних орієнтирів при побудові галузевих експертних дисциплін і притаманних їм експертних методів, методик і технологій. При цьому, як справедливо зауважив М.Я. Сегай, судова експертологія не може обходити осторонь розробку наукових засад організаційно-управлінського аспекту, які б забезпечували найбільш ефективне функціонування державних судово-експертних установ як важливої складової судоустрою та судочинства [12, с. 9–10]. З цього приводу варто врахувати думку Н.І. Клименко, яка визнає, що судова експертологія вже обслуговує не тільки право, адже судово-експертна діяльність активно поширюється не лише на сфери управління господарського чи адміністративного судочинства, а й на інші галузі суспільної діяльності, які потребують традиційної експертної оцінки для прийняття важливих рішень у галузі права, управління, економіки тощо [13, с. 12].

Зміст судово-експертної діяльності, як вважають С.А. Балгабаєва та А.А. Куставлетова, включає в себе: 1) організацію діяльності органів судової експертизи; 2) виконання судової експертизи у відповідних справах; 3) наукові дослідження у галузі судової експертизи; 4) науково-методичне забезпечення судової експертизи; 5) підбір, професійна підготовка та підвищення кваліфікації судових експертів [14, с. 15].

Погоджуючись в цілому із наведеними вище елементами змісту судово-експертної діяльності, все ж варто визнати, що більш прийнятним видається визначення цілісної системи судово-експертної діяльності із чотирьох складових блоків, яку запропонував М.Я. Сегай: 1) діяльність держави з правового забезпечення судово-експертної діяльності на законодавчому та відомчому нормативно-правовому рівні; 2) діяльність державних органів виконавчої влади, що здійснюють функцію управління судово-експертною діяльністю; 3) діяльність головних суб'єктів судово-експертної діяльності, які забезпечують організацію та проведення судових експертиз в державних судово-експертних установах; 4) діяльність учасників судочинства, причетних до проведення судових експертиз. У зв'язку з цим судово-експертна діяльність як об'єкт пізнання судового експертознавства, на переконання М.Я. Сегай, може бути визначена як діяльність держави, юридичних і фізичних осіб із забезпечення правосуддя незалежною, об'єктивною та кваліфікованою експертизою, здійснюваної професійними (атестованими) судовими експертами [9, с. 28]. Така позиція більш повно враховує організаційний, правовий, кадровий, ресурсний та інші механізми державного управління судово-експертною діяльністю в Україні.

З цього приводу видається доречним врахувати позицію П.І. Надолішнього, який вважає, що методологію державного управління можна визначити як сукупність світоглядних засад і конкретних знань про наукові методи пізнання й зміни реальності, що складають філософсько-теоретичну основу дослідження та практики державного управління — цілеспрямованого впливу держави на процеси суспільного розвитку [15, с. 91]. Розвиток нашої держави у напрямку демократизації усіх суспільних відносин, в тому числі й у сфері правозастосовної практики та правосуддя, обумовлює необхідність удосконалення механізмів державного регулювання розвитку судово-експертною діяльністю, що потребує кардинальних змін.

Система управління судово-експертною діяльністю, на думку В.В. Лук'яненка, може бути представлена у вигляді сукупності наступних взаємопов'язаних компонентів: механізму управління (основоположні принципи, функції, цілі, методи); система управління в статиці (структура органів управління, кадри, техніка та технологія); система управління в динаміці (процеси управління — розробка, прийняття та реалізація управлінських рішень); механізм самовдосконалення системи управління (як продовження функціонування та особлива стадія динаміки). Згідно В.В. Лук'яненка, формування ефективної системи

державного управління в сфері судово-експертної діяльності може здійснюватися у наступних напрямках: 1) утворення нової правової бази, яка на більш високому рівні буде регулювати питання судово-експертної діяльності та державного управління нею; 2) формування інститутів, організаційних структур та інструментів здійснення державного управління, які відповідають вимогам сьогодення; 3) кадрове забезпечення як самих державних установ судових експертиз, так і елементів системи, що здійснює управління ними; 4) зміцнення та формування нових фінансово-економічних засад функціонування державних установ судових експертиз; 5) наукове та інформаційне забезпечення систем державного управління у цій сфері, формування механізмів моніторингу її функціонування [16, с. 279]. Такий підхід до визначення системи управління судово-експертною діяльністю в Україні видається обґрунтованим, адже він враховує цільові, функціональні, організаційні та інші складові механізму державного регулювання у галузі судово-експертної діяльності в нашій державі.

Підсумовуючи наведене можна визначити судово-експертну діяльність у якості об'єкта державного регулювання як діяльність держави, юридичних та фізичних осіб по забезпеченню правосуддя незалежною, об'єктивною, компетентною та кваліфікованою експертизою, що здійснюється професійними (атестованими) судовими експертами на підставі Закону України “Про судову експертизу” та іншими особами у межах їх компетенції, у порядку та на підставах, визначених відповідними нормами чинного законодавства України.

Список використаної літератури

1. *Белкин П.С.* Криминалистика. Общетеоретические проблемы / П.С. Белкин, А.И. Винберг. — М.: Юридическая литература, 1973. — 264 с.
2. *Аверьянова Т.В.* Судебная экспертиза. Курс общей теории / Т.В. Аверьянова. — М.: Норма, 2007. — 480 с.
3. Закон України “Про судову експертизу” від 25 лютого 1994 року № 4038-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 28. — Ст. 232.
4. Закон України “Про наукову і науково-технічну експертизу” від 10 лютого 1995 року № 51/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 9. — Ст. 56.
5. *Щербаковский М.Г.* Судебные экспертизы: назначение, производство, использование: Учебно-практическое пособие / М.Г. Щербаковский. — Харьков: Эспада, 2005. — 544 с.
6. *Сорокотягина Д.А.* Судебная экспертиза: учебное пособие / Д.А. Сорокотягина, И.Н. Сорокотягин. — Ростов н/Д.: Феникс, 2006. — 336 с.
7. *Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.* — К.: Українська енциклопедія, 2003. — Т. 5 (П–С). — 736 с.
8. *Комиссарова Я.В.* О понятии экспертной деятельности / Я.В. Комиссарова // Эксперт-криминалист: Федеральный научно-практический журнал. — 2008. — № 2. — С. 26–29.

9. *Сегай М.Я.* Судебная экспертология: объект, предмет, природа и система науки / М.Я. Сегай // Теория та практика судової експертизи і криміналістики. — Вип. 3. 3б. наук.-практ. матеріалів (до 80-річчя заснування Харківського НДІ судових експертиз). — Харків: Право, 2003. — С. 25–32.
10. *Сегай М.* Судова експертологія — наука про судово-експертну діяльність / М. Сегай // Вісник Академії правових наук України. — 2003. — № 2–3. — С. 740–762.
11. *Россинская Е.Р.* Теория судебной экспертизы: учебник / Е.Р. Россинская, Е.И. Галляшина, А.М. Зинин / Под ред. Е.Р. Россинской. — М.: Норма, 2009. — 384 с.
12. *Сегай М.Я.* Судова експертологія: шляхи становлення і розвитку / М.Я. Сегай // Теория та практика судової експертизи і криміналістики: 3б. наук.-практ. матеріалів (до 55-річчя видання роботи С.М. Потапова “Введение в криминалистику”). — Харків: Право, 2001. — С. 8–12.
13. *Клименко Н.І.* Загальна теорія судової експертології: поняття і місце в системі наукового знання / Н.І. Клименко // Современное состояние, проблемы и перспективы развития судебной экспертизы: Материалы междунар. науч.-практ. конф. (20–21 сентября 2007 г.). — Симферополь, 2007. — С. 8–12.
14. *Балгабаева С.А.* Некоторые вопросы нормативно-правового регулирования деятельности судебного эксперта в Казахстане / С.А. Балгабаева, А.А. Куставлетова // Актуальные проблемы юридической экспертизы на современном этапе: Сб. материалов пятой междунар. науч.-практ. конф. (22 февраля 2010 г.) / Под ред. проф. А.Н. Попова. — Красноярск, 2010. — С. 14–18.
15. *Надолішний П.І.* Фундаментальні і прикладні дослідження в галузі науки “Державне управління”: взаємозв’язок і роль в удосконаленні практики державного управління / П.І. Надолішний // Кримський юридичний вісник. — Симферополь, 2010. — Вип. 2 (9), Ч. II. — С. 81–98.
16. *Лукьяненко В.В.* Теоретические основы управления судебно-экспертной деятельностью / В.В. Лукьяненко // Роль и значение деятельности Р.С. Белкина в становлении современной криминалистики. Материалы Междунар. науч. конф. (к 80-летию со дня рождения Р.С. Белкина). — М.: Изд-во Академии управления МВД России, 2002. — С. 277–280.

Резюме

В статье на основании проведенного анализа литературных и нормативных источников обосновывается предложенное автором определение сущности судебно-экспертной деятельности как объекта государственного регулирования в нашем государстве.

Summary

In the article on the basis of the analysis of literary and of normative sources suggested by the author substantiated definition of the essence of forensic work as an object of state regulation in our state.